

zott házak romjai alatt elpusztult emberek hatalmas számát. A háborús regény ugyanis általában meglehetősen szűk kört rajzol meg a történelmi eseményből, akár magán a harctéren, akár a hátszágban zajlik le a külön egésszé kerekített története. A *Hideg krematórium* azonban több ennél! Nemcsak a második világháború egy részletének, nemcsak Auschwitznak a regénye, hanem egy egész eltorzult társadalomnak a kivetített képe, amely semmit sem veszített időszerűségéből az elmúlt harminc esztendő alatt sem, és nem is veszíthet mindaddig, míg szerte a világon fennáll a hitleri fasizmushoz hasonló eltorzulások fenyegető veszélye, míg az emberiség nem jut el fejlődésének egy olyan stádiumába, amelyből eleve kizártnak tekinthető mindenféle erőszak, mindenféle embertelenség.

A *Hideg krematórium* hősei ugyanis nemcsak azok az elhurcolt emberek, akikkel ismeretlen célok felé zötyög az emberi nyomorúsággal túlszűfolt rozoga szerelvény, a *Hideg krematórium* hősei nemcsak a gázkamrába hurcolt betegek és gyengék, a kényszermunkára hajszolt elkeseredett csontvázak, a tábori szám mögött névtelenné vált embermilliók, még csak nem is a pillanatnyi győztesek, az SS-legények, a TODT tagjai, a Lager- és Blockáltettek és a kápóknak az embertelenségben szintén embertelenné vált tömege, hanem egy egész társadalom, minden világtorzító és nemcsak egyeduralomra, de szinte egyedüli emberi létezésre törő, az emberiségtől teljesen elidegenedett áleszméivel és álgazságaival együtt.

Eppen ezért uralkodott el bennem az az érzés, hogy a *Hideg krematórium* e második kiadásában már nemcsak a hitleri világ elleni határozott vád, nemcsak a régi bűnösök felelőségre vonását követő harsona, hanem figyelmeztetés is azok számára, akik újra a fasizmus, az erőszak világát kívánják halálos életre támasztani, és figyelmeztetés, mementó azok számára is, akiknek ebben az új világban meg kell találniuk magukban a szükséges erőt, hogy szembeszálljanak minden újabb fenyegetéssel, minden lappangó veszéllyel.

A könyv Tomán László szerkesztésében jelent meg. Borító- és fedőlappját Kapitány László tervezte — Glid Nándor grafikájának felhasználásával.

KOLOZSI TIBOR

EGY FORRADALMÁR ÉLETRAJZA

GAJDOS TIBOR: *A sziklaember.*

Életjel Miniatűrök 28. Szabadka, 1975.

Gajdos Tibor hálás témát választott magának. Matko Vuković, a sziklaember ugyanis olyan egyénisége volt az észak-bácskai munkásmozgalomnak, aki feddhetetlen emberi és mozgalmi magatartásával, egész életútjával magában hordozta a vajdasági televény nincstelen robotosainak sorsát. Vele, általa és

benne csúcspontot ki az évszázados kizsákmányolásból, társadalmi elnyomatásból eredő lázadás, forradalmi tettvágy, ami gyakorlati téren közelebb vitte osztályát, népét a felszabaduláshoz. Matko Vuković életútja éppen osztálytudatos magatartása és életének eszméiért való feláldozása révén vált legendává, példaképpé.

Gajdos Tibor ezt az életutat kívánta felvázolni, megírni úgy, hogy az olvasóban tudatosítsa, kiegészítse és véglegessé tegye a hősről alkotott eddigi képet, vagy ha nem ismerte, akkor kialakítsa benne Matko, a földmunkás a kiváló ember és kommunista képét.

Matkóról, koráról és harcáról nagyszerű társadalmi regényt lehetne írni, annyi izgalmas fordulatot, feszültséget és konfliktust hordoz magában. És a külső tényezők, hatások ellenére belül mégis gyermeken tiszta, az igazi hősköz méltó erénnyel mindvégig következetes maradt eszméihez, önmagához, osztályához és a forradalom élcsapatához.

Gajdos Tibor könyve nem regény. Életrajz, tanulmány, publicisztikai munka. Ebben a minőségben azonban széles körben méltán tarthat érdeklődésre számot. A *sziklaember* megfelelő kutatás, tanulmányozás és mérlegelés eredménye. A szerző munkáját megnehezítette, hogy az illegális mozgalom nem rendelkezett irattárral, írásos emlékek alig maradtak ránk. Maradt tehát a kortársak visszaemlékezése, egy-egy bírósági tárgyalás anyaga, a cenzúrázott munkássajtó leginkább személytelen szűk szavú információi, vagy a polgári sajtó — szintén eléggé ritka — célzatos írásai. Ebből kellett a szerzőnek kibontania, majd összeállítania hőse életútját, ennek az életútnak egy-egy állomását, jellemző vonását.

Igen plasztikusan, itt-ott a szociográfia eszközeivel rajzolja meg azt a környezetet, amelyből Matko Vuković földmunkás származik, amely őt férfivá érlelte és elindította a nincstelen napszamosok, kizsákmányolt cselédek jól ismert útján. Habár nem itt lett osztályöntudatos forradalmár, később — miután a hadifogolyból lett vörös katona végigharcolta az orosz szocialista forradalmat, új eszmékkel és forradalmi tettvágygal telítve — hazajött a Szovjetunióból és felvette a kapcsolatot a JKP szabadkai szervezetével, újra és újra visszatért a régi társak közé, hogy az időközben megszerzett tapasztalatok alapján létrehozva közöttük a párt illegális szervezeteit, melyek majd harcba viszik a dolgozókat helyzetük javításáért, jogaik kivívásáért. A harc mindkét módszerével egyformán élt: részt vett az illegális akciókban és a legális osztályharcos szakszervezetek munkájában is.

Matko mindenütt jelen volt, mégis a földmunkások és a fiatalok között végzett legszívesebben szervező tevékenységet. Munkájában nem volt megtorpanás a katonai diktatúra bevezetése után sem. A harc ezekben az években a legmélyebb illegalitásba folyt, mert a rezsim a legbrutálisabban leszármolt ellenfeleivel, elsősorban a kommunistákkal. Matko 1932-ben egy szélesebb körben lezajlott bukás során került az osztálybíróság elé. Jóllehet a rendőrségen semmit sem ismert be, semmilyen jegyzőkönyvet nem volt hajlandó aláírni, az államvédelmi bíróság mégis elítélte. A börtönben tovább képezte magát. Részt vett a kollektíva belső életében, készült az újabb küzdelmekre. A szerző meggyőző módon érzékelteti hőse fejlődését, forradalmárrá való érését.

A könyv legalaposabban feldolgozott része az 1936-os nagy mezőgazdasági sztrájk körüli események és Matko ebben vállalt szerepének leírása. 1936 tavasza a szabadkai munkásmozgalom egyik legfényesebb szakasza volt és marad. Matko ezen a tavaszon elemében volt. Mint az 1200 tagot számláló földmunkás szakcsoport elnöke sorra járja a határt, felkeresi régi elvtársait, akiket szervez, harcra buzdít, de úgy, hogy mindig maga jár elől jó példával. Semmilyen munka nem nehéz számára. A sztrájk megszervezésében és a sztrájk által kivívott eredmények megőrzésében oroszlanrésze volt. A szerző

meggyőzően bizonyítja, hogy éppen azokon a területeken tanúsított a földmunkásság legnagyobb határozottságot, ahol Matkónak, a JKP tagjának személyes befolyása a legerősebb volt.

A városban ismét (1932 óta a harmadik) komoly lebukás történik. Matko Vuković ezúttal elkerüli a letartóztatást, így a megnehezült viszonyok között is (a JKP helyi vezetőinek letartóztatásával a mozgalomra komoly csapást mért az osztályellenség) folytatja munkáját a régi Jugoszlávia összeomlásáig.

A magyar fasiszta megszállók új helyzetet teremtettek. Az elkövetkezett megszárlások és meghurcolások megfélemlítették a lakosságot. A JKP azonban ebben a helyzetben nemcsak folytatta, hanem az új körülményekhez alakítva még fokozta is harcát. Nem ismerte el az ország feldarabolását, készült a fegyveres harcra. Matko az új feladatokból is kivési részét. Horthy júliusi szabadkai látogatása előtt letartóztatják, majd rövid időre szabadlábra kerül. A megszállókkal szembeni ellenállás konkrét akciójaként végrehajtott szabadkai búzagyújtogatás után ismét letartóztatják, a topolyai internáló táborba szállítják és ott tartják mindaddig, amíg az egész Észak-Bácskára kiterjedő tömeges letartóztatások során alapos gyanú fel nem merül ellene a földalatti szervezkedésben való részvételt illetően. Ekkor a szabadkai Sárka Házba viszik és rettenetes kínzásoknak vetik alá. Ő azonban visszautasítja a „dialógust”. Még a nevét sem volt hajlandó megmondani a nyomozóknak, akik 1941 október végén fékevesztett dühükben, a leggyalázatosabb módon agyonverték a már ötvenedik évében járó elvhű forradalmárt . . .

Gajdos Tibor végigvezet bennünket Matko életének megpróbáltatásokkal teli életútján, miközben — igaz, elég szűkszavúan — bepillantást enged a hős magánéletébe is. Ez az életút igen tanulságos és példamutató. A *sziklaember* alkalmas arra, hogy tudatosítsa a mai és a jövő nemzedékek számára nemcsak e nagy hős, hanem az egész korszak munkásmozgalmi harcának értelmét. A munka értékét növeli, hogy Matko mellett, Matkóval együtt, egész sor kiváló harcost is felvonultat úgy, hogy ezek (ha esetleg nagyobb szerepük is volt az illegális munkában) nem szorítják háttérbe az alakját.

Minden bizonnyal maradtak még Matko életéből feldolgozatlan, vagy nem eléggé megvilágított részletek (pl. részvétele az októberi forradalomban stb.), ám itt és egyebütt is a szabadkai munkásmozgalom egész történetét feldolgozó munka hiánya érezteti hatását. Egyes igen fontos események, továbbá a pártszervezet fennállásával és működésével kapcsolatos kérdések tisztázatlansága megkötötte a szerző kezét. Így, habár ez nem elsődleges jelentőségű, nem tudhattuk meg, milyen pártfunkciókat töltött be Matko, ha egyáltalán tagja volt a fórumoknak. Ez egyaránt vonatkozik a megszállás előtti és alatti időszakra.

A *sziklaember* kerek egészet képező munka. Stílusa tömör, gördülékeny élvezetes. Jó olvasmány. Egyike azoknak a publicisztikai munkáknak, amelyekre igen nagy szükség van forradalmi múltunk megörökítéséhez. Az ilyen és hasonló művek kiadásával az Életjel már eddig is dicséretes tevékenységet végzett, habár — véleményem szerint — az ilyen jellegű alkotások kiadása nem csupán az anyagiakban leggyöngébb helyzetben levő kis szabadkai magyar kiadó feladata. Itt is társadalmi összefogásra lenne szükség. Átfogó kiadói tervre, mely felöleli szűkebb hazánk minden vidékét. A vajdasági forradalmi munkásmozgalom történetének megírása és megjelentetése azután megkönynyitené azoknak a munkáját, akik a forradalmi harcban kiemelkedő szerepet játszott mártírok életét kívánják a változatos írói eszközök valamelyikével megörökíteni. Tudjuk, hogy a vajdasági munkásmozgalom történetének megírása folyamatban van, hogy belátható időn belül elkészül ez a mű. Addig is azonban üdvözlőnk kell A *sziklaember*hez hasonló pályaképeket, melyek jelentős ürt töltenek be mozgalmi önismeretünkben.

BRINDZA KÁROLY